

सार्वजनिक शिक्षाको सबलीकरणका उपायहरू

डा. तिलकप्रसाद लम्साल
उपप्राध्यापक, नेपाली शिक्षा
नेपाल खुला विश्वविद्यालय, मानभवन, ललितपुर
tilaklamsal522@gmail.com

Received: August, 11, 2023 Revised: September, 13, 2023 Accepted: October, 30, 2023

लेख सार

प्रस्तुत लेख सार्वजनिक शिक्षाको सबलीकरणसँग सम्बन्धित छ । यसमा सार्वजनिक विद्यालयमा हुने शिक्षण सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउन अपनाउनु पर्ने उपायहरू सुझाइएको छ । यस क्रममा शिक्षक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ (पिटिए), बालबालिका, अभिभावक, गाउँपालिका वा नगरपालिका, सङ्घसंस्था तथा शैक्षिक व्यक्तित्वहरू आदि विभिन्न पक्षहरूलाई उचित परिचालन गरेर सार्वजनिक शिक्षाको सबलीकरण गर्न सकिन्छ र त्यसका माध्यमबाट सार्वजनिक शैक्षिक क्षेत्रमा व्यापक सुधार र परिवर्तन गर्न सकिन्छ भन्ने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

शब्दकुञ्जिका : सार्वजनिक शिक्षा, सबलीकरण, कक्षा कोठा, बालबालिका, शिक्षक, स्थानीय निकाय ।

पृष्ठभूमि

महाविद्यालय, विद्यालय आदिमा र घरैमा पनि नियमित रूपले अध्ययन गर्ने गराउने वा पढाइको चाँजोपाँजो मिलाउने कामलाई शिक्षा भनिन्छ । अर्को शब्दमा भन्दा ज्ञान दिने वा लिने काम, सिकेर सुनेर वा अन्य कुनै पनि प्रकारले समाज र प्रकृतिद्वारा ग्रहण गरिने सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक विषयको बोधलाई पनि शिक्षा भनिन्छ । त्यस्तै कुनै कुराको उचित तालिम वा अर्ती, उपदेश, व्यक्तिको मानसिक र चारित्रिक विकास तथा सद्गुणका निमित्त दिइने अर्ती, उपदेशलाई पनि शिक्षा भनिन्छ (पोखरेल, २०५०, पृ. १२६०) । त्यसै गरी सबैसित सम्बन्ध भएको वा सबै जनालाई विनाभेदभाव प्रदान गरिने शिक्षालाई सार्वजनिक शिक्षा भनिन्छ । अर्थात् सर्वसाधारण जनताको भलाइका लागि प्रदान गरिने शिक्षा नै सार्वजनिक शिक्षा हो भन्न सकिन्छ । त्यसरी नै सबलीकरण भन्नाले कुनै ध्यानाकर्षित विषयवस्तुमा अझै चाख जगाउन गरिने क्रियाकलाप भन्ने बुझिन्छ । हाम्रो देशको सन्दर्भमा सरकारी तवरबाट व्यवस्थापन र सञ्चालन गरिने शिक्षालाई सार्वजनिक शिक्षा भन्ने गरिन्छ । यसअन्तर्गत मूलतः राज्यले लगानी गरेका बाल कक्षादेखि १२ सम्म सञ्चालित सामुदायिक विद्यालयहरू पर्दछन् ।

नेपालमा सर्वप्रथम सरकारी स्तरबाट वि.सं. १९१० मा जङ्गबहादुरले दरबार स्कुल स्थापना गराएका थिए । त्यसपछि संस्कृत पाठशाला, सेता पाठशाला, भाषा पाठशाला आदि स्थापना हुन गए (अधिकारी, २०७५) । वि.सं. २००७ सालमा प्रजातन्त्रको प्रादुर्भाव भएपछि देशका अनेकौं भागमा विद्यालयहरू प्रशस्त खोलिए तर ती विद्यालय सञ्चालनसम्बन्धी ठोस नीति नियम नबनेका हुँदा शैक्षिक गुणस्तरमा एकरूपता थिएन । त्यसैले राष्ट्रको शैक्षिक नीति कस्तो बनाउने भन्ने सम्बन्धमा विभिन्न आयोग र समितिहरूको गठन र तिनका अध्ययन प्रतिवेदन सार्वजनिक भए । अनेक महफ्वाकाङ्क्षी आयोजना, परियोजन र अभियानहरू सञ्चालन भए पनि शैक्षिक सुधारको बहस आजसम्म पनि सकिएको छैन । मुलुकको सार्वजनिक शैक्षिक स्थिति भन्नु कहाली लाग्दो बन्दै गएको देखिन्छ ।

शिक्षा विकासको पूर्वाधारको पनि पूर्वाधार हो । शिक्षाले नै विकासका अन्य आधारहरूलाई नियन्त्रण गरिरहेको हुन्छ । समृद्ध नेपालको निर्माण गर्ने चाहना साध्य हो भने विकासको मुख्य साधन नै शैक्षिक संस्थाहरू हुन । यसको मुख्य माध्यम शिक्षा हो । शिक्षित व्यक्तिहरू नै इमान्दार, जवाफदेही र जिम्मेवार हुन्छन् । फलस्वरूप राष्ट्र समृद्ध हुन्छ । तर राज्यले ठूलो लगानी गरेका गाउँ गाउँका सार्वजनिक शैक्षिक संस्थाहरू जीर्ण हुँदै गइरहेका छन् । यिनको सुधारका लागि शासन प्रणालीको नेतृत्व तहले शिक्षाको आवश्यकता र महत्त्व बभूनुपर्छ । यसलाई राष्ट्रको मुख्य प्राथमिकतामा राख्नुपर्छ । शिक्षामा पर्याप्त बजेटको व्यवस्था गर्नुपर्छ । देशको आवश्यकता अनुकूल शिक्षा नीति, शैक्षिक विषयवस्तु र शिक्षण विधिको निर्धारण गर्नुपर्छ । यसो गर्न नसके राष्ट्र नै असफल हुन जान्छ ।

नेपालको वर्तमान शिक्षा प्रणाली समस्यै समस्याले जेलिएको छ । यसबाट मुक्ति पाउन वर्तमान शिक्षा प्रणालीलाई सही बाटोमा ल्याउन कठोर नीति अवलम्बन गर्न जरुरी छ । यसका लागि निजी स्कुलले शैक्षिक क्षेत्रमा पुऱ्याएको योगदानलाई उचित मूल्याङ्कन गर्दै तिनको गुणस्तर थप बढाउनुपर्ने र सार्वजनिक शैक्षिक गुणस्तरको सुधार गरिनुपर्ने आवश्यकता टड्कारो रूपमा देखिएको छ । सार्वजनिक शिक्षाको सबलीकरणमा नेतृत्व तहले दृढ इच्छाशक्ति र प्रतिबद्धताका साथ भीष्मप्रतिज्ञा गर्ने हो भने परिवर्तन सम्भव पनि छ ।

अभिभावकहरूले निजी विद्यालयहरूमा छोराले पढाउने कम बढ्न थालेपछि सार्वजनिक विद्यालय र समग्र शैक्षिक गुणस्तर सुधार गर्न आर्थिक वर्ष २०७६/०७७ को सरकारको नीति तथा सङ्घमा वि.सं. २०७६-२०८५ सम्मलाई सरकारले 'सार्वजनिक विद्यालय सबलीकरण दशक' घोषणा गरेको छ (सिलवाल, २०७६) । यसलाई सरकारले सार्वजनिक विद्यालय रूपान्तर दशकका रूपमा पनि लिइएको छ । वि.सं. २०७६ वैशाख ११ र १२ गते आयोजना गरिएको सार्वजनिक विद्यालय रूपान्तरण अभियानसम्बन्धी २ दिने राष्ट्रिय सम्मेलनमार्फत कक्षा कोठाको सिकाइमा सुधार ल्याउनु पर्ने, शिक्षक भर्नाउने र विद्यार्थी सुन्ने संस्कारको अन्त्य हुनुपर्ने, विद्यार्थीलाई असल आचरण सिकाउनुपर्ने, विद्यार्थीले आफ्नै प्रयासबाट सिक्ने संस्कारको विकास गर्नुपर्ने कुरा राससलाई उद्धृत गर्दै नेपाली पत्र (२०७६) ले औल्याएको छ । यसै सन्दर्भमा ४० औँ राष्ट्रिय शिक्षा दिवस तथा ५३ औँ अन्तर्राष्ट्रिय साक्षरता दिवस २०७६ को आदर्श वाक्य 'हामी सबैको प्रण : सार्वजनिक शिक्षाको सबलीकरण' भन्ने रहेको देखिन्छ ।

नेपालको संविधान (२०७२) को धारा ३१ को २ मा 'प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हक हुनेछ' (पृ. २५) भन्ने रहेको सन्दर्भमा संवैधानिक मौलिक हक कार्यान्वयनका माग बढेका बेला सरकारले सामुदायिक विद्यालयको सबलीकरणमा जोड दिएको पाइन्छ ।

उच्चस्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन २०७५ मा शिक्षाको दूरदृष्टि, मार्गदर्शक सिद्धान्त र राष्ट्रिय उद्देश्य तय गर्दा शिक्षाको विकासद्वारा सुशासन र समृद्धि प्राप्त गर्न समग्र शिक्षा प्रणालीमा परिवर्तन आवश्यक पर्दछ भन्ने कुरा औल्याउँदै (पृ. २६) गुणस्तरीय शिक्षाका सूचकहरू (पृ. २०१) को तर्जुमा गरिएको देखिन्छ । त्यसै गरी उक्त प्रतिवेदनले निजी विद्यालयलाई सेवामुखी र सामुदायिक विद्यालयको स्तरोन्नति गर्नेतर्फ जोड दिएको पाइन्छ ।

दातृ निकायको सहयोगमा सरकारले विद्यालय क्षेत्र विकास योजना (२०७३-२०८१) लागु गरे पनि हाल सार्वजनिक विद्यालयको समग्र सिकाइ उपलब्धि ५० प्रतिशतको हाराहारीमा छ । हाल मुलुक भर ३५ हजार ६०१ विद्यालयमध्ये २९ हजार ३५ सामुदायिक र ६ हजार ५६६ निजी विद्यालय छन् । निजी विद्यालयले करिब २० प्रतिशत विद्यार्थीको हिस्सा समेटेका छन् (सिलवाल, २०७६)। यस आधारबाट हेर्दा करिब ८० प्रतिशत विद्यार्थी सार्वजनिक विद्यालयमा पढ्ने गरेको पाइन्छ । सार्वजनिक विद्यालयको शिक्षालाई सबलीकरण गराउने सन्दर्भमा सङ्घीय शिक्षा मन्त्रालयले विभिन्न समयमा

विभिन्न बुँदे नारा ल्याइए पनि लक्ष्य अनुसार परिणाम देखिएको छैन । त्यसैले सार्वजनिक विद्यालय शिक्षाको सबलीकरण गर्नु अहिलेको आवश्यकता हो । संविधानले माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा व्यवस्थापनको अधिकार स्थानीय तहलाई दिएकाले यो केन्द्र सरकारभन्दा स्थानीय सरकारबाट हुनुपर्छ (सिलवाल, २०७६) । अतः अहिले सार्वजनिक शिक्षाको स्तर उकास्न सङ्घीय सरकारका साथै स्थानीय सरकारको पनि ध्यानाकर्षित भएको देखिन्छ र देखिनु पनि पर्छ ।

सिकाइको सर्वोच्च स्थल नै कक्षा कोठा हो । यसका सर्वोच्च नायक नै शिक्षक हुन् । विद्यार्थी अनेक संभावनायुक्त काँचो माटो हुन्, शिक्षक त्यसका कुशल कालिगढ हुन् । काँचो माटोरूपी विद्यार्थीलाई अनेक रूपमा रूपान्तर गर्ने नै शिक्षक हुन् ।

एउटा चिनियाँ उखान छ :

शिक्षक उड्यो भने विद्यार्थी दौडिन्छ ।

शिक्षक दौडियो भने विद्यार्थी हिड्छ ।

शिक्षक हिड्यो भने विद्यार्थी बस्छ ।

शिक्षक बस्यो भने विद्यार्थी सुत्छ ।

शिक्षक सुत्यो भने विद्यार्थी मर्छ ।

हरेक ज्ञानका लागि गुरु वा शिक्षकको आवश्यकता पर्छ । केही अपवादबाहेक संसारका जोसुकैले पनि विद्यालयमा गएर गुरुसँग शिक्षा लिनैपर्छ र लिएकै हुन्छ । तर हाम्रो देशका सार्वजनिक विद्यालयमा अध्यापन गराउने शिक्षकहरू अध्यापन गराउने शैली भन्दा पनि समय बिताउने खोजीमा हुन्छन् भन्ने आरोप लागेको पाइन्छ ।

आजको ज्ञानको विस्फोटन भएको युगमा यसप्रकारका आरोपहरूलाई चिर्न शिक्षण कार्यलाई व्यवहारिक र नतिजामुखी बनाउन शिक्षक र विद्यालय प्रशासन ज्यादै गम्भीर र संवेदनशील हुन जरुरी छ । कक्षा कोठाभित्रको शिक्षण र कक्षा कोठाबाहिरका कार्यकलापहरू योजनाबद्ध रूपमा सञ्चालित हुनुपर्छ । यसका लागि शिक्षक, विद्यालय प्रशासन, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ (पिटिए), बालबालिकाको सहभागिता, स्थानीय निकाय (गाउँपालिका, नगरपालिका) शैक्षिक क्षेत्रमा योगदान दिने अग्रज व्यक्तित्वहरू सबैको संयुक्त प्रयासले मात्र यो अभियान सम्पन्न हुन सक्दछ । अतः यस लेखमा सार्वजनिक शिक्षाको सबलीकरणका लागि सम्बन्धित पक्षहरूले के कस्ता कार्यहरू गर्नुपर्दछ भन्ने कुरा सुझाइएको छ ।

अध्ययनको समस्या कथन

विकासको सबैभन्दा मुख्य सूचक नै शिक्षा हो तर नेपालको शिक्षा क्षेत्र दिनप्रति दिन खस्कंदै गएको जनगुनासो सुनिन्छ । सार्वजनिक शिक्षा उकास्न सरकारी तवरबाट विभिन्न कार्यक्रमहरू ल्याइएका छन् । सरकारी कार्यक्रमहरूका बारेमा अध्ययन अनुसन्धान पनि भएका छन् । बालबालिका, शिक्षक, कक्षा कोठा, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ, स्थानीय निकाय, सङ्घसंस्था, समाजसेवी, शिक्षप्रेमी आदि विविध पक्षलाई सबलीकरण वा सुदृढीकरण गरी सार्वजनिक शिक्षाको स्तर उकास्ने उपायका विषयमा भने पर्याप्त शोधखोज हुनसकेको देखिँदैन । अतः सार्वजनिक शिक्षा लाई कसरी सबलीकरण/सुदृढीकरण गर्न सकिन्छ भन्ने नै यस अध्ययनको प्राज्ञिक समस्या हो । यस समस्यालाई समाधान गर्न अनुसन्धान प्रश्नको रूपमा निम्न जिज्ञासा उत्पन्न हुन गएका छन् :

(क) कक्षा कोठाभित्रको शिक्षण सिकाइलाई सबलीकरण गर्ने उपायहरू के छन् ?

(ख) सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको सुदृढीकरणका लागि विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ (पिटिए) लाई के कसरी परिचालन गरी सबलीकरण गर्न सकिन्छ ?

(ग) बालबालिकाको सहभागितामार्फत सार्वजनिक शिक्षा प्रणाली सबलीकरणका प्रक्रियाहरू के के छन् ?

(घ) गाउँपालिका वा नगरपालिका र विद्यालय शिक्षकहरूको साझा प्रयासमार्फत सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको सबलीकरणका लागि के के गर्न सकिन्छ ?

(ङ) सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको सबलीकरण गर्न योगदान पुऱ्याउने सङ्घसंस्था तथा व्यक्तिलाई स्थानीय निकाय (गाउँपालिका वा नगरपालिका) ले कसरी सबलीकृत गर्न सक्छ ?

अध्ययनको उद्देश्य

सार्वजनिक शिक्षा प्रणाली दिनप्रति दिन कमजोर हुँदै वा खस्कदै गइरहेको विद्यमान अवस्था छ । यो एउटा मामला वा समस्याका रूपमा रहेको छ । यसले परिवर्तनको आह्वान गरिरहेको छ । सार्वजनिक शिक्षा कस्तो हुनु पर्छ भन्ने सम्बन्धमा विभिन्न बहसहरू हुन थालेका छन् । सार्वजनिक शिक्षाले हाल अवलम्बन गरेको नीतिमा परिवर्तनको अवश्यकता औल्याउन थालिएको छ । यसको सुधारका लागि चौतर्फी दबाव परिरहेको सन्दर्भमा सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको सबलीकरणका लागि गरिनु पर्ने उपायहरूको पहिचान गर्नु र सुधारका लागि सुझाउ प्रस्तुत गर्नु यस लेखको उद्देश्य रहेको छ ।

अध्ययन विधि

यो अध्ययन गुणात्मक शोध ढाँचामा आधारित छ । यस अध्ययनका लागि मोरङ जिल्लाका केही सामुदायिक विद्यालयका प्रधानाध्यापक र शिक्षाविद्हरूसँग अन्तर्वार्ता लिएर प्राथमिक स्रोतबाट सूचना सङ्कलन गरिएको छ । त्यसै गरी द्वितीयक स्रोतका रूपमा पुस्तकालयलाई उपयोग गरी प्रकाशित सामग्रीहरूको अध्ययन गरेर सूचना सङ्कलन गरिएको छ ।

नतिजा तथा छलफल

अध्ययनका क्रममा सङ्कलन गरिएका तथ्याङ्क वा सामग्रीहरूलाई विश्लेषण गर्दा सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको सबलीकरण गर्न सकिने केही उपायहरू नतिजाका रूपमा प्राप्त भएका छन् । उक्त नतिजाका आधारमा छलफल गर्दा आएका निम्नानुसारका उपायहरूलाई उपयोगमा ल्याउनुपर्छ भन्ने तथ्यलाई सम्बन्धित उपशीर्षकमा राखेर प्रस्तुत गरिएको छ :

कक्षा कोठाभित्रको शिक्षण सिकाइको सबलीकरण गरौं ।

कक्षा कोठाभित्रको शिक्षण सिकाइलाई सबलीकरण गर्न तपसिलका उपायहरूलाई कार्यान्वयनमा ल्याऔं :

(क) निश्चित सिकाउन सकिने विषयवस्तु मात्र लिएर कक्षाकोठामा प्रवेश गर्ने गरौं र त्यति कुरा नसिकाई अर्को विषयवस्तुमा प्रवेश नै नगरौं ।

(ख) कोर्स सक्ने होइन खास विषयवस्तुका आधारमा खास ज्ञान, सीप र अभिवृत्ति विकास हुने गरी सिकाउन कक्षामा प्रवेश गर्ने गरौं ।

(ग) विद्यार्थीको सिकाइ र शिक्षण तरिका बाहेक विद्यालयभित्र घरायसी र वातावरणीय कुराकानी नगरौं ।

(घ) हरेक शिक्षकहरूमा म विद्यालय समयभित्र विद्यार्थीको भविष्यको जिम्मा लिने व्यक्ति हुँ र त्यसका लागि म सक्षम छु भन्ने भावना विकास गराऔं ।

(ङ) आधारभूत तह १-५ कक्षालाई स्तरीय शिक्षाका लागि निर्विकल्प तह घोषणा गरौं । यसका लागि यी कक्षाहरूको शिक्षण तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धतिलाई व्यवस्थित गरौं ।

(च) वार्षिक कार्ययोजना (Action Plan), वार्षिक शैक्षणिक योजना तथा दैनिक पाठनोटमा आधारित भएर शिक्षण गरौं ।

(छ) कार्यमूलक अनुसन्धान (Action Research) गरी शिक्षण गर्ने बानीको विकास गरौं ।

(भ) योजना र शैक्षिक सामग्रीविना कक्षामा शिक्षण गर्न प्रवेश नै नगरौं ।

- (ज) प्रत्येक विषय शिक्षकले आआफना विषयका लागि आवश्यक पर्ने शैक्षिक सामग्री सङ्कलन, निर्माण वा खरिद गर्ने गरी सूची तयार गरौं । निर्माण र सङ्कलन गर्न सकिने सामग्री आफैँ व्यवस्थापन गरौं । बजारमा पाइने अत्याधुनिक सिकाइ सामग्रीबारे बढी चासो लिने गरौं । त्यसपछि सामग्रीको व्यवस्थापन गर्ने उपायको खोजी गरौं ।
- (ट) विद्यालयमा प्रत्येक विषय शिक्षकले शिक्षण गर्ने विषयको १ सेट पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षक निर्देशिकाको व्यवस्था गरौं । पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका सिकाइ उपलब्धि पाठ्यपुस्तकका कुन कुन पाठबाट पूरा हुन सक्छन् भन्ने कुरामा सदा ध्यान दिने वा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र शिक्षक निर्देशिकाबीच तालमेल गरेर मात्र दैनिक पाठनोट तयार गर्ने गरौं ।
- (ठ) एकैपटक सबै कक्षाका अभिभावकहरूको भेला बोलाउँदा त्यसलाई व्यवस्थापन गर्न कठिन पर्ने हुँदा आवश्यकताअनुसार कक्षागत आमा भेला बोलाई उनीहरूका बालबच्चाको पठनपाठन बारे बच्चाहरूसहित कक्षामा नै छलफल चलाउने र अभिभावकलाई आवश्यकताअनुसार दायित्व निर्वाह गर्न प्रेरित गरौं । यसको जिम्मेवारी सम्बन्धित कक्षा शिक्षक वा अलग अलग कक्षाको अलग अलग शिक्षकले लिऔं ।
- (ड) विद्यार्थी विनासूचना अनुपस्थित हुने समस्या समाधानका लागि आवश्यक उपाय अवलम्बन गर्ने व्यवस्था गरौं र यदि अनुपस्थित भएमा अभिभावकलाई तत्काल सूचना वा पत्राचार गरौं ।
- (ढ) कम्तीमा कक्षा १ देखि कक्षा ५ सम्मका विषयगत रूपमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धिहरू तयार गरी कक्षा कोठामा राख्ने व्यवस्था गरौं र शिक्षकले त्यसैलाई आधार मानी दैनिक पाठनोट तयार गरी शिक्षण गरौं ।
- (ण) प्रत्येक आवधिक परीक्षाका निम्ति स्तरीय प्रश्नपत्रहरू निर्माण गरौं, गराऔं । तत्काल उत्तरपुस्तिका परीक्षण गरी नतिजा प्रकाशन गर्ने गरौं । प्रत्येक आवधिक परीक्षाको लब्धाङ्कपत्र (विद्यार्थी प्रगति विवरण) वितरण गर्ने व्यवस्था मिलाऔं । कक्षा १-७ का हकमा विद्यार्थीका उत्तर पुस्तिका लगायतका अन्य कुराहरू हरेक विद्यार्थीको कार्य सञ्चयिका (Port Folio) मा अनिवार्य राख्ने व्यवस्था मिलाउने काम गरौं ।
- (त) प्रत्येक आवधिक परीक्षाको परीक्षाफल प्रकाशन गर्नासाथ परीक्षाफल विश्लेषण गरी विद्यार्थीलाई पृष्ठपोषण दिने र शिक्षकले पृष्ठपोषण लिने परिपाटीको विकास गरौं । त्यस प्रक्रियाबाट प्राप्त विद्यार्थीहरूका कमीकमजोरीहरू अर्को आवधिक परीक्षामा नदोहोरिने प्रबन्ध सुनिश्चित गरौं ।
- (थ) शिक्षकले बालबालिकाको कमजोरी होइन, क्षमता खोजौं र प्रोत्साहन गरौं ।

विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ (पिटिए) लाई परिचालन गरौं ।

सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको सबलीकरणका लागि विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ (पिटिए) लाई निम्न ढङ्गले परिचालन गरौं :

- (क) विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बैठक नियमित रूपमा बस्ने, बसाउने र हरेक बैठकमा कम्तीमा एउटा प्रस्ताव पठनपाठनसम्बन्धी छलफलमा केन्द्रित गर्ने गरौं ।
- (ख) विद्यालय व्यवस्थापन समिति शिक्षक अभिभावक सङ्घ (पिटिए)को अगुवाइमा विद्यालय सुधार योजना निर्माण गराऔं र आवधिक रूपमा कार्यान्वयन गराऔं ।
- (ग) विद्यालय व्यवस्थापन समिति तथा पिटिएको संयुक्त विद्यालय र कक्षा अवलोकन टोली निर्माण गरी नियमित अनुगमन प्रणाली स्थापित गरौं ।

(घ) विद्यालय व्यवस्थापन समिति र पिटिएका पदाधिकारीहरूलाई विद्यालय सेवाक्षेत्रभित्रका खास भूगोल वा गाउँ किटान गरी शिक्षा दूतका रूपमा परिचालन गरौं । सबैभन्दा उत्कृष्ट काम गर्ने शिक्षा दूतलाई विद्यालयको वार्षिक उत्सवमा सम्मान गर्ने काम गरौं ।

बालबालिकाको सहभागितामार्फत सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको सबलीकरण गरौं ।

बालबालिकाको सहभागितामार्फत सार्वजनिक शिक्षा प्रणाली सबलीकरणमा तपसिलका उपायहरूलाई कार्यान्वयनमा ल्याउन सकिन्छ :

(क) प्रत्येक कक्षामा आवधिक हिसाबले कक्षा मनिटर वा क्याप्टेनको व्यवस्था गर्ने गरौं । जसले गर्दा बालबालिकामा नेतृत्व क्षमताको विकास र जिम्मेवारी बोध हुन्छ ।

(ख) विद्यार्थीहरूलाई कम्तिमा महिनामा २ पटक सामाजिक कार्य (Social Work) मा पठाउने गरौं ।

(घ) हरेक शिक्षकले आफ्ना दिवङ्गत परिवारका सदस्यको सम्झनामा एक बिरुवा रोपण गरी 'एक विद्यार्थी एक बिरुवा' अभियानलाई सबलीकरण गरौं ।

(ङ) प्रत्येक विद्यालयमा ग्रीन क्लब र बाल क्लब गठन गरौं । विद्यार्थीलाई विभिन्न सदनमा विभाजन गरी अतिरिक्त क्रियाकलाप अन्तर्गत विभिन्न प्रतियोगितात्मक र नियमित सङ्घहरूमा जिम्मेवारीपूर्वक सहभागी गराउने गरौं र सरसफाइसम्बन्धी कार्य गर्न बाल क्लब, ग्रीन क्लबलाई सक्रिय र जिम्मेवार बनाउने गरौं । बाल क्लब तथा ग्रीन क्लबमार्फत नै उनीहरूको आफ्नै सहमतिमा आर्थिक स्रोत जुटाउने प्रबन्ध मिलाऔं । आआफ्ना कक्षाकोठाहरू सरसफाइ गर्न कुचो वा भाडुको व्यवस्था बाल क्लब तथा ग्रीन क्लब मार्फत नै गर्ने गरौं । कक्षाकोठामा डस्टबिनको अनिवार्य व्यवस्थापन गरौं । प्रार्थना समयपछि कक्षा कोठामा पस्नु अघि नै वा प्रार्थनामा पङ्क्तिबद्ध हुनु अगावै विद्यालयहाताभित्रको सरसफाइ बाल क्लब तथा ग्रीन क्लबमार्फत हप्ताको कम्तिमा दुई पटक सबै शिक्षकहरूको अगुवाइमा सबै विद्यार्थी मार्फत गराउने गरौं । कुहिने र नकुहिने फोहोरका रूपमा सङ्कलित फोहोरलाई साप्ताहिक विसर्जन गर्ने, गराउने गरौं । विद्यालयमा ग्रीन क्लब मार्फत नै फूलवारी निर्माण गर्ने/गराउने, वृक्षारोपण गरी वातावरण स्वच्छ बनाउने कार्यमा जुटौं ।

स्थानीय निकाय (गाउँपालिका/नगरपालिका) र विद्यालय शिक्षकहरूको साझा प्रयासमार्फत सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको सबलीकरण गरौं ।

स्थानीय निकाय (गाउँपालिका/नगरपालिका) र विद्यालय शिक्षकहरूको साझा प्रयासमार्फत सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको सबलीकरणका लागि तपसिलका उपायहरूलाई कार्यान्वयनमा ल्याऔं :

(क) 'विद्यालय एक जिम्मेवारी अनेक' पद्धतिको कार्यान्वयन गरौं ।

(ख) 'कक्षा एक प्रथम अनेक' पद्धतिको कार्यान्वयन गरौं ।

(ग) हाम्रो विद्यालयको हाम्रो चोक (विद्यार्थी र शिक्षक समूह परिचालन गरेर) कार्यक्रम सञ्चालन गरौं ।

(घ) हामी बनाउँछौं हाम्रो विद्यालय (पूर्वविद्यार्थी सङ्घको परिचालन गरेर) सञ्चालन गरौं ।

(ङ) नानी हाम्रा, रखवारी हाम्रो (आमा समूहको गठन र परिचालन गरेर) कार्यक्रम सञ्चालन गरौं ।

(च) 'गुणस्तरमा दामी, देशकै हामी नामी, अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा जादैछौं हामी' नाराका साथ (ISA सङ्घ) सहभागितामा जनाऔं ।

(छ) हामी शिक्षक सक्षम छौं अभियान (शैक्षिक प्रवर्तक, शैक्षिक उत्प्रेरक, शैक्षिक अन्वेषकका रूपमा शिक्षक) सञ्चालन गरौं ।

(ज) हामी लेख्छौं हाम्रो शैक्षिक इतिहास (विद्यालयको इतिहास लेखन) तयार गर्न उत्प्रेरित होऔं ।

सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको सबलीकरण गर्न योगदान गर्ने संस्था तथा व्यक्तिलाई स्थानीय निकायहरूबाट सबलीकृत गरौं ।

सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको सबलीकरण गर्न योगदान पुऱ्याउने सङ्घसंस्था तथा व्यक्तिलाई स्थानीय निकायहरू (गाउँपालिका वा नगरपालिका) बाट तपसिलअनुसार सबलीकृत गरौं :

- (क) स्थानीय निकायमा नयाँ विचार र तरिका प्रतिपादन कर्तालाई Think Tank का रूपमा विकास गरौं ।
- (ख) शिक्षणमा नयाँ नयाँ विधि र प्रविधि भिष्याउने शिक्षकलाई प्रोत्साहन र निजको कार्यलाई प्रचारप्रसार गरौं ।
- (ग) नव प्रवर्तक शिक्षकलाई (Creator Of Innovative Idea) उचित सम्मनसहित प्रोत्साहित गरौं ।
- (घ) सबैभन्दा बढी शैक्षिक सामग्री निर्माण र प्रयोग गर्ने शिक्षकलाई उत्साहित गरौं ।
- (ङ) सबैभन्दा राम्रो Motivational Speech दिने शिक्षकलाई विभिन्न विद्यालयमा पुऱ्याएर सम्मान गरौं ।
- (च) सबैभन्दा बढी अभिभावकको विद्यालयमा उपस्थिति र सहभागिता गराउने विद्यालयलाई पुरस्कृत गरौं ।
- (छ) साहित्य, कलासंस्कृति, नृत्य, सङ्गीत, चित्रकला, हस्तकला, कलाकारिताको क्षेत्रमा योगदान पुऱ्याउने शिक्षकहरूलाई प्रोत्साहन गरौं ।
- (ज) सांस्कृतिक संवाहक, परिचालक विद्यालयलाई सम्मान गरौं ।
- (झ) वर्षभरीमा सबैभन्दा बढी पटक अतिरिक्त क्रियाकलाप आयोजना गर्ने विद्यालयलाई आर्थिक सहायतासहित सम्मान गरौं । व्यक्ति
- (ञ) विद्यालय नआएका ५ जना भन्दा बढी विद्यार्थीलाई सामुदायिक विद्यालयमा भर्ना गराउने व्यक्तिलाई शिक्षा दूतका रूपमा नियुक्ति गरौं ।
- (ट) विद्यालयका विद्यार्थी र शिक्षणसम्बन्धी सबैभन्दा बढी क्रियाकलापहरूलाई सामाजिक सञ्जालमा पोस्ट गर्न सफल विद्यालयलाई पुरस्कृत गरौं ।
- (ठ) राष्ट्रिय, प्रादेशिक तथा जिल्लास्तरीय प्रतियोगिताका विजयी विद्यार्थी तथा विद्यालयलाई नगदसहित हौसला प्रदान गरौं ।
- (ड) सबैभन्दा बढी सामाजिक कार्यमा विद्यार्थी परिचालन गर्ने विद्यालयलाई सम्मान गरौं ।
- (ण) सबैभन्दा राम्रो फूलबारी बनाउने विद्यालय, त्यस्तो जिम्मेवारी लिने शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकलाई पुरस्कृत गरौं ।
- (त) सबैभन्दा बढी वृक्षारोपण गराउने विद्यालय, त्यस्तो जिम्मेवारी लिने शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकलाई पुरस्कृत गरौं ।
- (थ) वातावरणीय सरसफाइमा उत्कृष्ट विद्यालय, त्यस्तो जिम्मेवारी लिने शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकलाई पुरस्कृत गरौं ।
- (द) कार्यसम्पादनमा उत्कृष्ट विद्यालय तथा प्रधानाध्यापकलाई सम्मान गरौं ।
- (ध) तहगत रूपमा सर्वोत्कृष्ट उपलब्धि हासिल गर्ने विद्यार्थीलाई पुरस्कृत गरौं ।
- (न) तहगत रूपमा कार्यसम्पादनमा उत्कृष्ट शिक्षकहरूलाई पुरस्कृत गरौं ।
- (प) सबैभन्दा सक्रिय र सिर्जनात्मक काम गर्ने बाल क्लब, ग्रिन क्लब तथा सगरमाथा टिन्स क्लबहरूलाई र त्यस्तो जिम्मेवारी लिने शिक्षकलाई नगदसहित सम्मन गरौं ।

निष्कर्ष

शिक्षा क्षेत्रमा देखिएको विकृति, विसङ्गति, ढिलासुस्ती र लापर्वाही रोक्न, शैक्षिक व्यक्तित्वको सम्मानजनक सामाजिक मर्यादा कायम गर्न, बालबालिको सिकाइ तथा विद्यालयप्रति अभिभावकलाई जवाफदेही बनाउन सार्वजनिक शिक्षाको सबलीकरण गर्न अवश्यक रहेको छ । यसर्थ सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीलाई बलियो बनाउन शैक्षिक विकासको पाटोलाई हरेक व्यक्ति, समाज र नेतृत्वले मुख्य मुद्दा बनाउनैपर्छ । आजको शिक्षाले राष्ट्रको दिगो विकासमा सहभागी हुन सक्ने नैतिक आचरणयुक्त सभ्य नागरिक बनाउन सक्नुपर्छ । यस कार्यका लागि सार्वजनिक शिक्षाको गुणस्तर सुधारको खाँचो रहेको छ । यही शैली र ढाँचा रहिरहने हो भने शैक्षिक क्षेत्र दलदलमा फस्न सक्छ । अब शिक्षामा आमूल परिवर्तनका लागि व्यवस्था र नीति मात्र होइन, सम्बन्धित सबैले सोच र मानसिकतामै परिवर्तन गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ । अतः सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको सबलीकरण गर्नका लागि सम्बन्धित समस्या वा मुद्दाहरूमा विद्यालय प्रशासन, शिक्षक, बालबालिका, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ स्थानीय निकाय, समाजसेवी, शिक्षाप्रेमी, विभिन्न सङ्घ, संस्था, समूह आदि सबै सरोकारवाला पक्षहरूलाई जिम्मेवार बनाई तिनीहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गरेर शैक्षिक नीतिको कार्यान्वयन गरिनुपर्छ । यसो गर्न सके सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको सबलीकरण गर्न सकिन्छ भन्ने यस लेखको निष्कर्ष रहेको छ ।

सन्दर्भ सामग्री सूचि

अधिकारी, विष्णुप्रसाद (२०७५, भाद्र २३), नेपालको विद्यालय तहको पाठ्यक्रमको विकासका प्रमुख मोडका प्रवृत्ति र तत्कालका चुनौतीहरू, *शैक्षिक स्मारिका (साक्षरता अङ्कसहित)*, ४०-५२ पोखरेल, बालकृष्ण (सम्पा.)(२०५०), *नेपाली बृहत् शब्दकोश*, प्रज्ञाप्रतिष्ठान ।

नेपालको संविधान २०७२, लुम्बिनी पुस्तक पसल ।

उच्चस्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन २०७५, नेपाल सरकार, शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय ।

सिलवाल, प्रकाश (२०७६, वैशाख २०), गुणस्तर सुधार गर्न सार्वजनिक विद्यालय सबलीकरण दशक घोषणा, *दैनिकी* ।

नेपाली पत्र अनलाइन पत्रिका, (२०७६ वैशाख ११) ।